

# Capcanele Distopiei

În *Câteva propoziții despre SF*, textul lui teoretic de la sfârșitul volumului de debut *Planetarium*, reluat și în ediția definitivă, *Omohom – Ficțiuni speculative*, Cristian Tudor Popescu risca afirmația „Literatura generală pune în evidență idei despre lume, SF-ul construiește lumi pentru idei” (1). Aici adăugăm definiția utopiei, prezentată la dublu de prefixele omonime **u/eu**, de către Sorin Antohi în monumentală sa *Utopica*, și anume „locul care nu există/locul bun”. Într-un fel, se cade de acord că utopia este o lume construită pentru o idee de loc care nu există sau de loc al binelui imperturbabil. Simplificat, utopia este o lume care nu există și lumea aceea este a binelui imperturbabil.

Evident, un observator atent a sesizat imediat defectele simplificării definiției. Dar, de dragul coerenței și nu al coeziunii discursului, să se păstreze toate de mai sus în minte, pentru că zisul observator atent găsește sursa noului prin simplificare, mai ales în categoria antagonistă utopiei, distopia.

Aplicat de două ori, acest fals brici al lui Ockham îl îndreptățește pe același Sorin Antohi ca, sprijinit pe Herbert Marcuse, să declare: „nu există ruptură între utopie și anti-utopie” (2). Și continuă Sorin Antohi argumentarea: „Distopia ar putea fi considerată fără a greși o expresie a maturizării genului, (...) pe când utopia promite, distopia radiografiază”. (3)

Autorii români de SF dau o cazuistică bogată introducerii. Să se amintească doar culegerea *Alte Români*, publicată de almanahul „Anticipația”, la inițiativa lui Voicu Bugariu și Alexandru Mironov. Probabil nicăieri mai flagrantă, aici avem diferența clară între prefața utopică și conținutul distopic, între intenția ordonată, festivă, și rezultatul mizerabilist și sumbru. Se poate spune că antologatorii au căzut într-o capcană, ceea ce a dus la un mic scandal în epocă. La mai mult de un deceniu de la consumarea faptului, observatorul atent ar putea spune că niciunul dintre cei implicați în zisa întreprindere nu poartă o vină mai mare decât lipsa de comunicare extraliterară, deoarece capcanele distopiei, și asta este teza de susținut, sunt externe voinței literare de moment, fiind inerente genului însuși. Cu alte cuvinte, nu se putea scrie decât ceea ce s-a scris, dacă efectul artistic a fost primul urmărit.

Se sprijină afirmația pe o cazuistică anterioară culegerii *Alte Români*: însuși *Planetarium*-ul de la început, *Domenii interzise* de Leonard Oprea, *Aporisticon*-ul lui Mihail Grănescu. Apărute în ordine inversă temporală în ultimul deceniu al dictaturii ceaușiste, cărțile luate ca argumente prezintă fiecare cel puțin câte un tip **personalizat** de capcană distopică, suficient de subtilă pentru a scăpa cenzurii comuniste.

În *Aporisticon*, Mihail Grănescu încearcă și reușește să depășească influențele sale evidente (Borges, Galeano, Calvino) creându-și propria tipologie de lumi și, implicit, propriile distopii. Singurul lucru comun distopiilor grănesciene este că toate par, la primele zeci de rânduri cel puțin, a fi utopii. *Lemurioții* pare să prezinte locul îndestulării, liniștii, fericirii primare a speciei umane, până când sfârșitul lumii vine tocmai de la **mame**, roboți în fapt, cele/cei însărcinați cu menținerea stării de fericire ad infinitum. Să numim capcana în care au căzut *Lemurioții* **distopie prin control inversat**. În *Interviul acordat de Generalissimul Erberthus Ablo Junche în exclusivitate ziarului nostru*, ceea ce se inversează este valorizarea unui concept central în construcția lumii ficționale, victoria. Gloria care urmează victoriei și dreptul de a organiza lumea de după aceasta poartă semnul schimbat, fiindcă existența **Seniorilor Înfrângerii**, abia acum revelată, arată că războiul și finalitatea lui este altceva decât se așteaptă și decât i se spune mării majorității a omenirii. Într-un fel, Generalissimul ne introduce într-o **distopie de limbaj**, cu un model în orice text al Ministerului Adevărului din 1984 al lui Orwell. În fine, *Paradygmatykopols*, cu începutul „Există un oraș al tuturor orașelor (n.m. – Calvino, dar și Săsărman). Un oraș din care s-au împrumutat celelalte prototipuri (n.m. – iar o inversiune, de intertext, acum). Un oraș incipit al entropiei”, dă capcana **distopiei totale**. Aici, într-o minunat redată, fără autoironie, beție de cuvinte, *spațiul, timpul, persoana, masa, modelul, arhitectura, valoarea, gândul* etc. sunt cuvinte care construiesc propriile lor negații, nu, mai bine-zis, construiesc propria lor dispariție, într-un discurs la persoana întâi care se vizitează pe sine. Nimic nu mai există, nu mai poate exista după *Paradygmatykopols*.

Mai puțin ambițios, urmărind particularul și personalizarea, Leonard Oprea nu lasă cititorului său scăpare din capcanele

distopice clasice. Distopia paralelă este alegerea unei lumi dintre cele două care i se oferă trăirii personajului principal în *Flash Back: Izgonirea din rai rai*; aici se aruncă personaj și cititor în capcana imposibilității alegerii, imposibilitate dată tocmai de construcția utopică, massificată, acționând împotriva individului și a liberului său arbitru. Mai departe, premiata nuvelă *Colonia* este probabil cea mai ordonată **distopie prin control**, înfățișând o anchetă în urma unei cercetări militare întreprinse ca urmare a unei manipulari cu arme psihotronice scăpate de sub control. Tot un sfârșit de lume, cu supraviețuitor, ca și în *Lemurioții*, dar controlul la Leonard Oprea este foarte clar direcționat. Să se observe că, naratologic, sfârșitul lumii la Grămescu este o decizie non-umană luată în cunoștință de cauză (de unde **controlul inversat**), pe când la Oprea este o defecțiune non-umană (a inductabilului) care afectează cunoștințele umane. Probabil pe nedrept uitata *Domenii interzise* îl

lasă pe Leonard Oprea să scape de capcanele distopice printr-o structură de actanți, o structură ideologică și de lume clasică, liniară. Textul este, însă, calofil scris, într-atât de importante sunt tablourile interne, aflate într-un unic continuum inconștient-subconștient, prin care mutantul Dranoel își explică lumea exterioară, încât putem numi *Domeniile interzise* ca fiind distopie psihică, o **dispsihie** în contrapartidă cu eupsihiile dragi lui Sorin Antohi. Altfel decât Mihail Grămescu, și Leonard Oprea își poate prăbuși cititorul cu toate lumile sale interioare.

Deși am început acest scurt catalog distopic cu un citat din el, Cristian Tudor Popescu rămâne ultima referință a ce a precedat *Alte Români*, prin ușurința cu care pune capcane cititorului său. *Omohom*, *Flash-Back: poveste modulară*, dar mai ales, *Phalanx* și *Mutu' prostu', câinele nostru*, sunt scrise direct, dintr-o perspectivă indiferentă unghiului de vedere, discursul fiind posibil la toate persoanele gramaticale, însă de o claritate

până la exces. Ceea ce confirmă definiția retoricii antiutopice, după Sorin Antohi: „[Utopia] uzează de retorica profeției, a doua se mulțumește cu cea a reportajului”. Distopiile lui Cristian Tudor Popescu sunt atât de cinematografic clare, încât, la câțiva ani după *Alte Români*, autorul publică *Timp mort*, o nuvelă la sfârșitul unui volum de editoriale (sic!), care este o ucronie pe ideea „ce-ar fi fost dacă Decembrie 1989 nu ar fi dus la înlăturarea lui Ceaușescu”. Text foarte puțin cunoscut, un contrapunct splendid pentru înșiruirea de texte jurnalistice fără importanță astăzi, *Timp mort* încheie lista distopiilor noastre cu **ucronia neagră**. Timpul este un alt spațiu, ca să îl parafrazăm pe regretatul Ion Hobana, și ce s-a întâmplat putea să fie oricând mai rău, fără cea mai mică ironie.

În concluzie, cum se învață la școală, semnatarul acestor rânduri nu se miră când își amintește inadecvarea între comanda editorială și rezultatul literar din *Alte Români*. Chiar dacă nu scriitorii dați ca exemplu de „puitori de capcane” sunt cei prezenți în numărul special al „Anticipației”, ei sunt cei care i-au precedat și/sau influențat pe toți cei prezenți acolo, indiferent de generația biologică sau literară. De ce dintre ei lipsește Lucian Merișca, autorul capodoperei *Deratizare*, este o idee pentru un alt text, probabil o altă capcană.



Singur

Clănășel